

บทที่ ๖

บทวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของสื่อมวลชนในวิกฤตการณ์ทางการเมือง

ในบทนี้ จะได้วิเคราะห์และวิพากษ์สื่อมวลชนในด้านต่าง ๆ ตามแนวทฤษฎีที่ได้กล่าวถึงในบทที่ ๒ การเปรียบเทียบความแตกต่างของสื่อมวลชนในวิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้ง และการสร้างแบบจำลองเพื่อใช้อธิบายความสัมพันธ์ของสื่อมวลชนกับวิกฤตการณ์ทางการเมือง ในการวิเคราะห์วิกฤตการณ์ทางการเมืองในบทนี้จะเป็นการประเมินโดยใช้แนวคิดเรื่องการสื่อสารและการควบคุม เพื่อที่จะมองลักษณะของการสื่อสารและการควบคุม ในวิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้ง เสียก่อน และจะได้วิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของสื่อมวลชนในเชิงโครงสร้างหน้าที่ต่อไป

การวิเคราะห์วิกฤตการณ์ทางการเมืองในเชิงการสื่อสารและการควบคุม

ถ้าพิจารณาวิกฤตการณ์ทางการเมือง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ด้วยทฤษฎีและแนวคิดที่ว่าด้วยการสื่อสารและการควบคุมของคาร์ล คอยซ์ท์ แล้ว วิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้งนั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวของการสื่อสารและการควบคุมของรัฐบาลซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่สนองตอบต่อความเรียกร้องต้องการของประชาชน ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าในวิกฤตการณ์ทางการเมือง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ นั้น ผลจากการสื่อสารทางการเมืองซึ่งมาจากสื่อมวลชนและสื่ออื่น ๆ นั้นได้แสดงให้เห็นภาพที่ชัดเจนระหว่างรัฐบาล ซึ่งถือได้ว่าเป็นฝ่ายที่ตั้งรับเป็นฝ่ายที่พยายามที่จะรักษาอำนาจในการปกครองประเทศไว้ฝ่ายหนึ่งกับฝ่ายท้าทาย คือ กลุ่มผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญ อันประกอบด้วยปัญญาชน อาจารย์มหาวิทยาลัย นิสิตนักศึกษา อดีตนักการเมืองและนักหนังสือพิมพ์ โดยมีพลั้งจากนิสิตนักศึกษา ประชาชนสนับสนุนฝ่ายหนึ่ง ส่วนในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ นั้น สถานการณ์และสภาพการณ์ทางการเมืองได้ต่างออกไปจากวิกฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เป็นอันมาก "ภาพทางการเมือง" ที่ถูกสื่อสารออกมามีลักษณะที่สลับซับซ้อนยุ่งยากมากขึ้น กล่าวคือ รัฐบาลซึ่งเป็นผู้ตั้งรับนั้นถูกเรียกร้องจากสาธารณชนซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ด้วยกัน คือ กลุ่มนิสิตนักศึกษาและปัญญาชน ซึ่งแสดงออกซึ่งความต้องการให้รัฐบาลดำเนินการจัดการให้จอมพลถนอม กิตติขจร เดินทางออกนอกประเทศฝ่ายหนึ่ง กับ

ฝ่ายประชาชนฝ่ายขวาอีกฝ่ายหนึ่ง ดังนั้น ในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ จึงมีลักษณะของการ ชัดกันอย่างรุนแรงในเรื่องความต้องการสนองตอบจากรัฐบาลของฝ่ายซ้าย ซึ่งมีถึง ๒ กลุ่มใหญ่ กับฝ่ายรัฐบาลซึ่งเป็นฝ่ายตั้งรับแรงปะทะจากทั้ง ๒ กลุ่ม จะได้นำแนวคิดของปีเตอร์ มงก์ (Peter Monge) ซึ่งเสนอให้มองระบบการสื่อสารในการวิเคราะห์ว่าจะมีลักษณะ ๕ ประการ ต่อไปนี้ คือ

๑. เป็นระบบที่มีเป้าหมาย ซึ่ง
๒. ส่งสารเพื่อก่อให้เกิดผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบ เพื่อการบรรลุเป้าหมาย และ
๓. จะต้องได้รับปฏิบัติการย้อนกลับ เพื่อที่จะ
๔. ตรวจสอบผลของการกระทำใด ๆ โดยเปรียบเทียบกับเป้าหมายที่ตั้งไว้และผลที่ได้รับ ในอันที่จะ
๕. พิจารณาตัดสินใจที่จะเลือกทางเลือกใดทางเลือกหนึ่ง ดังต่อไปนี้
 - (ก) การเปลี่ยนแปลงเป้าหมายของระบบ
 - (ข) การดำเนินต่อไปซึ่งพฤติกรรมซึ่งดำเนินหรือแสดงอยู่ในปัจจุบัน หรือ
 - (ค) การคงพฤติกรรมเดิมไว้

จากลักษณะทั้ง ๕ ประการ เราสามารถจะนำมาวิเคราะห์ฝ่ายผู้กระทำในวิกฤตการณ์ทั้ง ๒ ครั้ง ดังตารางที่ ๑๙ และ ๒๐ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๑๙

ระบบการสื่อสารของฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายซ้ายในวิกฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๙

ลักษณะของการสื่อสาร	ฝ่ายซ้าย	รัฐบาล (ฝ่ายตั้งรับ)
๑. เป้าหมาย	การเรียกร้อง รัฐธรรมนูญ	การรักษาอำนาจในการปกครองประเทศของคณะปฏิวัติ

ตารางที่ ๑๔ (ต่อ)

ลักษณะของการสื่อสาร	ฝ่ายทำทนาย	รัฐบาล (ฝ่ายตั้งรับ)
๒. การสื่อสารเพื่อบรรจุเป้าหมาย	ในขณะนี้ กลุ่มผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญได้สื่อสารอย่างชัดเจนด้วยสิ่งพิมพ์ หนังสือเรียกร้องรัฐธรรมนูญ และการแถลงข่าวต่อสื่อมวลชนให้เห็นว่าเป้าหมาย ก็คือรัฐธรรมนูญอันเป็นเครื่องหมายของความ เป็นประชาธิปไตย พร้อมกันนั้นก็ได้ทำการกระจายสารแห่งการเรียกร้องออกไปยังสาธารณชน คือ การแจกเอกสารใบปลิว และคำเรียกร้องต่าง ๆ	สิ่งซึ่งรัฐบาลแสดงออกเพื่อเป็นการสนองต่อการเรียกร้องก็คือ การจับกุมกลุ่มอาจารย์และนิสิต นักศึกษาผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญ และได้ทำการแถลงข่าวผ่านสื่อมวลชนของรัฐ คือ วิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ว่า รัฐบาลจะร่างรัฐธรรมนูญเสร็จภายใน ๓ ปี การจับกุมและการยืนยันว่ารัฐธรรมนูญยังไม่แล้วเสร็จเท่ากับเป็นการสื่อสารเป้าหมายของรัฐบาลให้สาธารณชนได้ทราบ นอกจากนั้น การสื่อสารที่ชัดเจนที่สุด ก็คือ การตั้งข้อหาภักฎ และการใช้มาตรา ๑๗ เพื่อดำเนินคดีกับกลุ่มผู้ถูกจับกุม
๓. ปฏิกริยา-ป้อนกลับที่ได้รับ	ปฏิกริยาป้อนกลับที่กลุ่มผู้ทำทนายได้รับก็คือ ข่าวและบทวิจารณ์ซึ่งแสดงออกทางสื่อมวลชนต่าง ๆ ในลักษณะที่ไม่เห็นด้วยกับการกระทำอันรุนแรงเกินสมควรของรัฐบาล นอกจากนั้นปฏิกริยาป้อนกลับที่ฝ่ายผู้ทำทนายได้รับก็คือ การที่สื่อมวลชนได้ให้ความสำคัญกับประเด็นปัญหาอันเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ที่มีลักษณะตอกย้ำให้เห็นถึงการเรียกร้องรัฐธรรมนูญว่าเป็นการแสดงออกที่ถูกต้องแล้ว	ปฏิกริยาป้อนกลับที่รัฐบาลได้รับ ก็คือการชุมนุมเรียกร้องให้ปล่อยตัวผู้ถูกจับกุมโดยไม่มีเงื่อนไข ปฏิกริยาจากสื่อมวลชนอื่นที่มีได้เป็นของรัฐบาลได้แก่ หนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ ซึ่งได้แสดงทัศนะที่ไม่เห็นด้วยกับการกระทำอันเกินกว่าเหตุของรัฐบาล นอกจากนั้น ก็คือ กลไกทางด้านข่าวกรองของรัฐบาล (การสืบสวนของสันติบาลสรุปว่าการเรียกร้องรัฐธรรมนูญเป็นแผนก่อความวุ่นวายของคอมมิวนิสต์)

ตารางที่ ๑๔ (ต่อ)

ลักษณะของการสื่อสาร	ฝ่ายท้าทาย	รัฐบาล (ฝ่ายตั้งรับ)
๔. การตรวจสอบผลของพฤติกรรม	<p>ในขณะนี้ ฝ่ายผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญสามารถตรวจสอบปฏิบัติการย้อนกลับได้ทั้งทางตรงคือ การชุมนุมและการสนับสนุนจากนักเรียนนักศึกษาและประชาชนต่อการเรียกร้องให้รัฐบาลปล่อยตัวผู้ถูกจับกุมโดยไม่มีเงื่อนไขและจากทางอ้อม คือ ปฏิบัติการของสื่อมวลชนใน ๓ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นเครื่องตรวจสอบได้ว่าพฤติกรรมของนิสิตนักศึกษาที่ได้แสดงออก เป็น เรื่องที่ถูกต้อง</p>	<p>ในขณะนี้ รัฐบาลซึ่งได้รับปฏิกริยาจากหลายฝ่ายตามข้อ ๓. แสดงความเชื่อถือและไว้วางใจในปฏิกริยาที่ตนได้รับจากหน่วยข่าวกรองมากกว่าที่จะสนใจปฏิกริยาของสื่อมวลชน แต่ก็แสดงความเป็นมิตรกับหนังสือพิมพ์ด้วยการแสดงอย่างเปิดเผยผ่านทางอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ว่ารัฐบาลจะไม่ควบคุมหนังสือพิมพ์ซึ่ง เป็นการสะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลคิดว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้</p>
๕. การพิจารณาทางเลือกในการแสดงพฤติกรรม	<p>ผลจากการตรวจสอบพฤติกรรมการเรียกร้องและการยืนยันให้ปล่อยตัวผู้ต้องหาซึ่งแสดงให้เห็นว่าการกระทำของฝ่ายผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญเป็นเรื่องถูกต้องทำให้ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมีความมั่นใจและได้รับการสนับสนุนให้แสดงพฤติกรรมที่แสดงอยู่ต่อไปในลักษณะที่มีพลังมากขึ้น</p>	<p>ท่าทีและการตรวจสอบข่าวสารปฏิกริยาบ่อนกลับต่าง ๆ ทำให้รัฐบาลได้เห็นพลังของนิสิตนักศึกษาและการสนับสนุนจากประชาชนทำให้รัฐบาลตัดสินใจที่จะ เปลี่ยนพฤติกรรมที่แสดงออก คือ การยอมปล่อยตัวผู้ต้องหาทั้ง ๑๓ คนโดยมีเงื่อนไขในระยะแรกและต่อมายอมปล่อยโดยไม่มีเงื่อนไข ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลได้ใช้เครื่องมือสื่อสารมวลชนออกข่าวว่ามีกำลังลอบนำอาวุธร้ายแรง เข้าไปในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตลอดจนการออกอากาศเตือนประชาชนไม่ให้เข้าใกล้บริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และการออกข่าวซึ่งสร้างความเข้าใจผิดว่านิสิตนักศึกษาจะบุกยึดพระราชวังดุสิต</p>

ตารางที่ ๒๐

ระบบการสื่อสารของฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายท้าทายในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙

ลักษณะของการสื่อสาร	ฝ่ายนิสิตนักศึกษา	รัฐบาล	กลุ่มฝ่ายขวา
๑. เป้าหมาย	เป้าหมายสำคัญของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ก็คือ การให้รัฐบาลจัดการให้จอมพลถนอม กิตติขจร เดินทางออกนอกประเทศ	การพยายามรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองในการแก้ปัญหาการเดินทางเข้าประเทศของจอมพลถนอม กิตติขจร ในลักษณะที่เป็นวิถีทางประชาธิปไตย	การปกป้องชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้ปลอดภัยจากการคุกคามของคอมมิวนิสต์
๒. การสื่อสารเพื่อบรรลุเป้าหมาย	ศูนย์นิสิตได้จัดประชุมกลุ่มพลังต่าง ๆ การขอเข้าพบนายกรัฐมนตรีเพื่อคัดค้านการกลับเข้าประเทศของจอมพลถนอม โดยเอาศาสนาบังหน้า การแสดงออกซึ่งการต่อต้านนี้ได้ "สื่อสาร" ไปยังสาธารณชนทั่วไปในลักษณะที่เป็นการก่อความวุ่นวายให้แก่บ้านเมือง ทั้งนี้โดยคำวิจารณ์และการแสดงทัศนะของหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ	การออกแถลงการณ์ชี้แจงประชาชนกรณีพระถนอมโดยให้สารที่สำคัญว่า รัฐบาลจะพยายามทำความเข้าใจกับทุกฝ่าย โดยเห็นแก่ความสงบของบ้านเมืองเป็นหลัก การให้สัมภาษณ์ของนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรี ตลอดจนนายทหารชั้นผู้ใหญ่เกี่ยวกับกรณีดังกล่าว การเข้าพบเพื่อเจรจากับพระถนอมให้เห็นแก่ความสงบสุขของบ้านเมือง ตลอดจนการแสดงออกในสิทธิของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ที่จะแสดงออกทั้งเห็นด้วยและคัดค้านกรณีนี้อย่างสันติ	การออกแถลงการณ์ของพระภิกษุถนอม เพื่อยืนยันการบวชว่าเป็นเพียงการบำเพ็ญกิจศาสนา เพื่อทดแทนคุณบิดาโดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง การสื่อสารด้วยวิธีการที่รุนแรงและปลุกระดมโดยหนังสือพิมพ์ฝ่ายขวา โดยเฉพาะ <u>ดาวสยาม</u> และสถานีวิทยุยานเกราะสร้างภาพให้ประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะลูกเสือชาวบ้านเกิดความเข้าใจว่าการชุมนุมต่อต้านพระถนอมเป็นเรื่องของความพยายามที่จะก่อความวุ่นวาย เป็นแผนของคอมมิวนิสต์และศาสนา การสื่อสารภาพและทัศนะคติต่อรัฐบาลว่าอ่อนแอ มีแต่การทะเลาะเบาะแว้งแตกสามัคคี และไม่มีประสิทธิภาพการเรียกร้องให้ทุกคนปกป้องชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

ตารางที่ ๒๐ (ต่อ)

ลักษณะของการสื่อสาร	ฝ่ายนิสิตนักศึกษา	รัฐบาล	กลุ่มฝ่ายขวา
<p>๓. ปฏิกริยาป้อนกลับที่ได้รับ</p>	<p>ปฏิกริยาป้อนกลับที่ขบวนการนิสิตนักศึกษาได้รับมี ๒ ลักษณะ คือ ปฏิกริยาทางด้านลบที่มาจากสื่อมวลชนฝ่ายขวาที่โจมตีการกระทำของนิสิตนักศึกษาอยู่ตลอดเวลา และปฏิกริยาป้อนกลับทางด้านบวก ซึ่งได้โดยตรงจากการร่วมชุมนุมของนิสิตนักศึกษา ประชาชนเป็นจำนวนมาก และจากสื่อมวลชนที่เป็นกลางซึ่งทำหน้าที่รายงานเหตุการณ์ต่าง ๆ ในลักษณะที่แตกต่างจากสื่อมวลชนฝ่ายขวาโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะในเรื่องของความสนับสนุนจากประชาชนทั่วไป</p>	<p>รัฐบาลได้รับปฏิกริยาป้อนกลับต่อการแสดงออกและท่าทีในการแก้ปัญหาในด้านลบ จากทั้งสื่อมวลชนฝ่ายขวา และสื่อมวลชนที่วางตนเป็นกลาง ทักษะที่สื่อมวลชนแสดงออกก็คือ การวิจารณ์รัฐบาลว่าไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ อันเนื่องมาจากความวุ่นวายภายในของรัฐบาลและนักการเมือง ความแตกแยกและการที่รัฐบาลเอาใจนิสิตนักศึกษามากเกินไป</p>	<p>ปฏิกริยาป้อนกลับที่กลุ่มฝ่ายขวาได้รับก็คือ การแสดงออกซึ่งการสนับสนุนในการกระทำหน้าที่ซึ่งกันและกัน ระหว่างสถานีวิทยุยานเกราะกับ หนังสือพิมพ์ฝ่ายขวาทั้งหลาย การเรียกร้องให้ลูกเสือชาวบ้านแสดงออกซึ่งความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการออกวิหุญโจมติรัฐมนตรีและนักการเมืองบางคน ตลอดจนนิสิตนักศึกษาเป็นการตอกย้ำการแสดงออกให้มึ้นน้ำหนักรมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ได้รับปฏิกริยาป้อนกลับในทางลบจากหนังสือพิมพ์ที่เป็นกลาง</p>
<p>๔. การตรวจสอบผลของพฤติกรรม</p>	<p>การแสดงบทบาทในการคัดค้านการกลับเข้าประเทศของจอมพลถนอม ทำให้ศูนย์นิสิตฯได้รับการโต้ตอบจากกลุ่มประชาชนฝ่ายขวา ทั้งด้วยการปลุกระดมโจมตี การก่อความวุ่นวายประท้วงและ การแขวนคอ ๒ ศพที่นครปฐม แต่ศูนย์นิสิตฯก็ยังคงได้รับความเห็นจากหนังสือพิมพ์ว่ามีได้เป็นฝ่ายก่อความไม่สงบขึ้น</p>	<p>รัฐบาลรักษาการดูเหมือนว่าจะได้ตระหนักถึงผลของพฤติกรรมที่ได้แสดงออกไปและได้รับปฏิกริยาทางลบจากสื่อมวลชน แต่ยังคงแสดงความพยายามในการแก้ปัญหาต่อไปอย่างช้า ๆ และการวุ่นวายกับการจัดตั้งรัฐบาลใหม่</p>	<p>กลุ่มฝ่ายขวาได้ใช้สื่อมวลชน ๓ ชนิด คือ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ในการหนุนบทบาทโจมตีนำศึกษาต่อไป สื่อมวลชนทุกประเภทได้ทำหน้าที่เน้นย้ำทัศนคติที่ว่านักศึกษาเป็นมารศาสนา</p>

ตารางที่ ๒๐ (ต่อ)

ลักษณะของการสื่อสาร	ฝ่ายนิสิตนักศึกษา	รัฐบาล	กลุ่มฝ่ายขวา
<p>๕. การพิจารณา การเลือกใน การแสดง พฤติกรรม</p>	<p>การประชุมอย่างสงบในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีการอภิปราย การแสดงละครเสียดสี สภาพการณ์ทางการเมือง การยืนยันในข้อ เรียกร้องที่มีต่อรัฐบาล มีความพยายาม ในการที่จะแก้ข่าวเรื่องการแสดงละครที่ ถูกกล่าวหาว่ามีพระบรม เเดชานุภาพ</p>	<p>ยังคงแสดงออกถึงความพยายามในการแก้ปัญหา ตามแนวทางประชาธิปไตย พรรคการเมือง ร่วมรัฐบาล และนักการเมืองร่วมพรรคของ นายกรัฐมนตรีแสดงพฤติกรรมในเชิงไม่เห็นด้วย กับรัฐบาล โดยหันไปร่วมกับกลุ่มฝ่ายขวา โจมตีกลุ่มนิสิตนักศึกษาอย่างเปิดเผยมากขึ้น หัวหน้าพรรคชาติไทยยื่นคำขาดให้รัฐบาลจัด การดำเนินคดีกับนิสิตนักศึกษา ซึ่งได้นำไปสู่ การตัดสินใจออกแถลงการณ์และจับกุมนิสิต นักศึกษาในวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๔</p>	<p>การแสดงพฤติกรรมในการโจมตีนิสิตนักศึกษา ต่อไปโดยไม่เปลี่ยนแปลง แต่ได้โหมการ สื่อสารเพื่อเรียกร้องให้กลุ่มประชาชนผู้รักชาติ รวมพลัง แสดงออกเพื่อต่อต้านนิสิตนักศึกษา มากขึ้น และรุนแรงยิ่งขึ้นจนถึงขั้นเรียกร้องให้ "ฆ่า" นักศึกษาด้วยเหตุผลที่ว่า นิสิตนักศึกษา เป็นพวกคอมมิวนิสต์และเป็นภัยต่อบ้านเมือง</p>

จากการวิเคราะห์ระบบการสื่อสารทำลายและฝ่ายตั้งรับในวิกฤตการณ์ทางการเมือง ทั้ง ๒ ครั้งดังกล่าว จะเห็นได้ว่ามีประเด็นที่ควรพิจารณาดังนี้คือ

๑. สภาพการณ์ของการสื่อสารทางการเมือง จะเห็นได้ว่า ในวิกฤตการณ์ทางการเมือง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ นั้น สภาพการณ์ของการสื่อสารทางการเมือง เป็นไปในลักษณะที่ไม่มีความสลับซับซ้อนแต่อย่างใด ความสัมพันธ์ของฝ่ายผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญ รัฐบาล และ สื่อมวลชน เป็นไปตามแบบแผนที่ควรจะเป็น คือ สื่อมวลชนทำหน้าที่เป็นสื่อกลางของการแสดงออกซึ่งความต้องการและการตอบสนองระหว่างสาธารณชน กับรัฐบาล อันเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์อันเป็นปกติของปัจจัยต่าง ๆ ในระบบการเมืองดังกล่าวไว้ในบทที่ ๒ (หน้า ๒๗-๒๘) แต่ในวิกฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๙ นั้น การสื่อสารทางการเมืองมีลักษณะที่สลับซับซ้อนกว่ามาก ทั้งนี้เป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงของระบบการเมือง, การเกิดใหม่ของสื่อมวลชน และความสัมพันธ์ซึ่งมีลักษณะผิดปกติของสื่อมวลชน ต่อรัฐบาลและระบบการเมือง หนังสือพิมพ์ข่าวจัด และ สถานีวิทยุยานเกราะซึ่ง เป็นสถานีวิทยุทหารนั้นได้กระทำตัวนอกเหนือหน้าที่ของการ เป็นสื่อมวลชนซึ่งโดยทางทฤษฎีแล้วถือว่าเป็นสื่อกลางแห่งความคิดเห็นนานาทัศนะแต่ในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ สื่อมวลชนมิได้ทำหน้าที่ในลักษณะปกติที่ควรจะเป็นภายใต้การควบคุมของรัฐบาล หากแต่ได้กระทำตัวเป็นสถาบันปลุกกระดม บ่อนเซาะและทำลายรัฐบาลด้วยการแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลขาดประสิทธิภาพ และรัฐมนตรีในเวลานั้นเป็นคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นเรื่องที่ผิดปกติอย่างยิ่งของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับสถานีวิทยุกระจายเสียงซึ่งเป็นของรัฐ การไม่ควบคุมสื่อมวลชนโดยยึดหลักประชาธิปไตยนั้น ก็เท่ากับเป็นการปล่อยให้สื่อมวลชนได้ทำลายอำนาจของรัฐ ซึ่งทำให้รัฐบาลไม่ได้รับความเชื่อถือ

๒. ภาวะผู้นำ การสื่อสารทางการเมืองในวิกฤตการณ์ทั้ง ๒ ครั้งได้แสดงให้เห็นถึงความไม่สามารถที่จะจัดการกับปัญหาอันเกิดจากการเรียกร้องต้องการของฝ่ายทำลายได้ ในวิกฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ นั้น ภาพของผู้นำที่ถูกสื่อสารไปยังสาธารณชน ก็คือ การใช้ อำนาจอันปราศจากความชอบธรรมในการบริหารบ้านเมือง ภาพแห่งการใช้ อำนาจด้วยความไม่ชอบธรรมนี้ได้ถูกสั่งสมมาจากกรณีและเหตุการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ ก่อนหน้านั้น จนเมื่อมาถึงเรื่อง การเรียกร้องรัฐธรรมนูญ จึงทำให้เกิดสภาพการณ์ที่สาธารณชนไม่อาจยอมรับอำนาจของผู้นำได้อีกต่อไป ส่วนในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ นั้น ภาพของผู้นำที่ถูกสื่อสารไปยังสาธารณชน ก็คือ ภาพแห่ง ความอ่อนแอ ความไม่มีประสิทธิภาพในการแก้ปัญหา จึงทำให้เกิดความรู้สึกหมดหวังในการบริหาร ประเทศของรัฐบาล แต่ความแตกต่างของภาพที่ถูกสื่อไปของผู้นำใน ๒ ยุคนี้ ก็คือ ผู้นำในลักษณะที่เป็นเผด็จการที่ใช้อำนาจกับผู้นำในลักษณะประชาธิปไตยแต่อ่อนแอ ไม่รักษากฎหมาย

๓. ระหว่างสื่อมวลชนของรัฐกับสื่อมวลชนที่ไม่สังกัดรัฐ ในวิกฤตการณ์ทางการเมือง ทั้ง ๒ ครั้ง ได้มีความพยายามที่จะใช้สื่อมวลชนในการให้ข้อมูลข่าวสารและสร้างทัศนคติจากฝ่ายต่าง ๆ ในลักษณะต่าง ๆ กัน ในวิกฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ นั้น รัฐบาลเป็นฝ่ายตั้งรับได้ใช้วิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์เป็นเครื่องมือในการให้ข่าวและกักเก็บข่าวสารแต่เฉพาะที่รัฐบาลเห็นว่าสมควรจะให้ประชาชนได้รับรู้ในขณะที่ฝ่ายท้าทาย พยายามที่จะให้หนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นสื่อมวลชนที่ไม่ใช่ของรัฐบาลเสนอข่าวสารไปยังสาธารณชนทั่วไปให้มากที่สุด สื่อมวลชนของรัฐมีลักษณะที่ถูกจำกัดด้วยรูปแบบของการเสนอเนื้อหาที่เป็นทางการอันเป็นสิ่งซึ่งประชาชนโดยเฉพาะผู้สนใจการเมืองโดยทั่วไปตระหนักรู้ว่า เป็นสารที่เป็นของทางราชการ เป็นสารของฝ่ายผู้ปกครองซึ่งกำลังได้รับการต่อต้าน วิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์จึงมิได้เป็นแหล่งข่าวเพียงแหล่งเดียวที่ประชาชนรับทราบข้อมูล โดยเฉพาะเมื่อคำนึงถึงว่า หนังสือพิมพ์ทั้งแนวนิยมและแนวคุณภาพมิให้ผู้อ่านเลือกได้มากมายตามความต้องการและตามรสนิยมในการอ่าน นอกจากนั้น ในเวลาที่วิทยุกระจายเสียงให้ข้อมูลข่าวสารที่ต่างออกไปจากความเป็นจริง หนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ ก็ได้ลงข่าวและบทความวิจารณ์ ซึ่งถือได้ว่า เป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข่าวสารไปในตัว ส่วนในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ นั้น ความมีเสรีภาพของสื่อมวลชนทุกชนิดในการเสนอข่าวสารและทัศนะเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมือง ทำให้เกิดเนื้อหาที่หลากหลาย มีการไหลของสารอย่างมากมายจนทำให้เกิดความสับสนและความไม่แน่ใจขึ้น ความพยายามที่จะใช้สื่อมวลชนของฝ่ายต่าง ๆ นั้น เห็นได้ชัดว่ามีความมุ่งหมายและความจงใจที่ต่างกัน ฝ่ายรัฐบาลนั้น เห็นได้ชัดว่าได้ปล่อยให้สื่อมวลชนของรัฐ คือ วิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ทำหน้าที่ของสื่อมวลชนไปตามปกติโดยไม่เข้าไปแทรกแซงตลอดตั้งแต่จุดเริ่มต้นของวิกฤตการณ์ไปจนถึงเกิดการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยในเวลานั้นจึงมีเสรีภาพในการเสนอข่าวสารเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นลักษณะที่ดีของการใช้สื่อมวลชนของรัฐ ฝ่ายนิสิตศึกษานั้นมิได้มีเครื่องมือสื่อมวลชนของตนเอง แต่ก็สามารถที่จะส่งสารผ่านหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่ครอบคลุมเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ ส่วนกลุ่มฝ่ายขวานั้นได้มีการระดมพลังของสื่อมวลชนทั้ง ๓ ชนิด คือ วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ทำหน้าที่สร้างกระแสข่าวสารให้เป็นไปตามต้องการ โดยเฉพาะการใช้วิทยุกระจายเสียงเพื่อปลุกเร้าความรู้สึกของลูกเสือชาวบ้านให้ต่อต้านนิสิตนักศึกษาอย่างรุนแรง ความพยายามของรัฐบาลในการตักเตือนการออกอากาศดังกล่าวเป็นครั้งคราวนั้น เป็นมาตรการที่อ่อนและเกิดขึ้นช้ากว่าที่ควร เพราะได้ปล่อยให้ลักษณะของการออกอากาศของกลุ่มฝ่ายขวาเติบโตและสร้างกลุ่ม

ผู้ฟังที่แน่นเหนียวขึ้น ดังนั้น พลังของสื่อมวลชนที่เป็นของรัฐและเป็นกลางจึงไม่สามารถที่จะโต้ตอบและต้านทานพลังของสื่อมวลชนฝ่ายขวาได้ โดยเฉพาะในยามที่เหตุการณ์ทวีความรุนแรงและเร่งด่วนจนไม่สามารถจะมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลข่าวสาร

๔. การปรับตัวของสื่อมวลชนในวิกฤตการณ์ เมื่อคำนึงถึงว่า สื่อมวลชนเป็นกลไกอย่างหนึ่งในระบบการเมือง การทำหน้าที่ของสื่อมวลชนจึงเป็นไปตามสภาพแวดล้อม ซึ่งก็คือสภาพการณ์ทางการเมือง จากการศึกษาสื่อมวลชนในวิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้ง สื่อมวลชนได้ทำหน้าที่โดยมีสถานการณ์ทางการเมืองเป็นเครื่องกำหนด ในวิกฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ นั้น หนังสือพิมพ์ได้ทำหน้าที่รายงานข่าวและให้ทัศนะต่อประเด็นปัญหาทางการเมืองในลักษณะที่มีภาวะการใช้กฎอัยการศึกเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง ความไม่กล้าและการไม่สามารถเป็นผู้ชี้นำประชาคมคิของหนังสือพิมพ์ในเวลานั้น ก็เป็นผลมาจากการที่หนังสือพิมพ์ต้องคำนึงถึงความอยู่รอดของตนในสภาพการณ์ทางการเมืองเช่นนั้นด้วย ในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ นั้น สื่อมวลชนต่างก็ได้ผ่านประสบการณ์แห่งการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่รุนแรงมาก่อน และผู้กระทำทางการเมืองต่างก็ได้ตระหนักรู้ถึงอำนาจของสื่อมวลชนในการเข้าถึงประชาชน การทำหน้าที่ปลุกระดมของสื่อมวลชนฝ่ายขวานั้น แท้ที่จริงแล้ว ก็เป็นผลมาจากความพยายามในการที่จะอยู่รอดของสื่อมวลชนที่เกิดขึ้นใหม่ และการสร้างสภาพแวดล้อมทางการเมืองที่จะเป็นหลักประกันในการอยู่รอดได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ก็คือ การเจาะตลาดที่เน้นกลุ่มลูกเสือชาวบ้าน และกลุ่มชาวจิตของ ดาวสยาม และ ข่าวรายวัน ซึ่งก็เป็นลักษณะของการดำเนินการเพื่อความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ การปลุกระดมโดยประสานกับสถานีวิทยุกระจายเสียงก็เป็นการแสดงออกถึงการเป็นพวกพ้องกับกลุ่มฝ่ายขวา ซึ่งกำลังพยายามที่จะเปลี่ยนสภาพทางการเมืองให้กลับไปเป็นเช่นที่เคยเป็นมาอันเป็นสภาพที่ให้ประโยชน์แก่การดำรงอยู่ของสื่อมวลชนประเภทนั้น สภาพทั่วไปของหนังสือพิมพ์ในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ จึงเป็นการแข่งขันกันเจาะตลาด หนังสือพิมพ์ฉบับเล็ก ๆ ทั้งหลายที่ไม่สามารถแข่งขันกับข่าวดังและการทำงานที่ใหญ่และมีระบบมากกว่า จึงได้หันมาใช้รูปแบบของการทำหนังสือพิมพ์ที่ปราศจากความรับผิดชอบ ซึ่งในสภาพแวดล้อมและกลไกในการควบคุมแบบหลวม ๆ ที่เป็นอยู่ในเวลานั้นได้เอื้ออำนวยให้หนังสือพิมพ์ฉบับดังกล่าวนั้น ดำเนินธุรกิจอยู่ได้

ลักษณะแตกต่างอันสำคัญอีกประการหนึ่ง เกี่ยวกับการปรับตัวของสื่อมวลชนที่เราได้เห็นจากการศึกษาสื่อมวลชนในวิกฤตการณ์ทั้ง ๒ ครั้ง โดยเปรียบเทียบกัน นั่นก็คือ ในวิกฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ นั้น สื่อมวลชนของรัฐซึ่งทำหน้าที่สื่อสารอย่างเป็นทางการ ได้แสดงให้เห็นลักษณะอันเป็นรูปแบบที่แน่นอนตายตัวของการสื่อสารมวลชนโดยทั่วไป คือ เป็นการสื่อสารแบบทางเดียว (one-way communication) และเมื่อวิธีการสื่อสารนั้นใช้วิธีการและรูปแบบที่เป็นภาษาทางราชการ (เห็นได้จากแถลงการณ์และข่าววิทยุตามที่ได้เสนอไว้ในบทที่ ๕) ก็ยิ่งทำให้การสื่อสารของรัฐบาลไม่ประสบความสำเร็จในด้านการเข้าถึงประชาชน ซึ่งย่อมต้องการข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่มีรายละเอียดในหลาย ๆ ด้าน ลักษณะเช่นที่ว่่านี้ ยังคงมีอยู่บ้างในการทำหน้าที่ของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ (แม้ว่าจะลดระดับความเป็นทางการลงบ้าง แต่ก็ยังไม่หมดเสียทีเดียว) ในขณะที่เดียวกัน จะเห็นได้ว่า สื่อมวลชนของกลุ่มฝ่ายขวา ได้แก่วิทยุยานเกราะนั้นได้ทำหน้าที่สร้างให้เกิดการสื่อสารแบบ ๒ ทาง (two-way communication) ขึ้น ซึ่งเท่ากับเปิดโอกาสให้ผู้ฟังรายการซึ่งเป็นผู้รับสารสื่อมวลชนเป็นผู้มีส่วนร่วมกับตัวสื่อมวลชนอย่างแท้จริง สิ่งที่สื่อสารถ่ายทอดออกมาสู่การรับรู้ของสาธารณชนก็เป็นไปโดยใช้ภาษาและถ้อยคำที่ไม่เป็นทางการ หากแต่เป็นภาษาที่สามารถเข้าถึงคนทั่วไป สามารถปลูกเร้าความรู้สึกและการแสดงออกอย่างได้ผล

มองในแง่นี้ เราจะเห็นการปรับรูปแบบการใช้สื่อของกลุ่มฝ่ายขวาในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ อย่างชัดเจนเมื่อผนวกสื่อหลาย ๆ ชนิดไว้ด้วยกัน สารที่ถูกส่งออกมาจึงมีลักษณะที่มี "น้ำหนัก" มากในการเน้นย้ำ "ภาพ" ของขบวนการนิสิตนักศึกษาและนักการเมืองบางคนในลักษณะที่เป็นฝ่ายซึ่งไม่จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

อย่างไรก็ตาม การใช้ภาษาหยาบคาย การใช้คำด่า ตลอดจนการเขียนวิพากษ์วิจารณ์แบบเร้าอารมณ์ของหนังสือพิมพ์ขวาจัดในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ นั้น แม้ว่าจะเป็นผลมาจากการเจาะตลาดและการเข้าถึงกลุ่มผู้รับสารที่เป็นเป้าหมาย แต่โดยหลักการแล้ว การกระทำหน้าที่เช่นนี้แสดงให้เห็นถึงการกระทำหน้าที่โดยปราศจากความรับผิดชอบ และขาดจรรยาบรรณของนักวิชาชีพสื่อมวลชนอย่างแท้จริง

๕. การควบคุมสื่อ

การควบคุมสื่อมวลชนและการสื่อสารทางการเมืองในวิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้ง มีลักษณะไม่แตกต่างกันมากนัก โดยเฉพาะในช่วงที่วิกฤตการณ์เกิดขึ้นขณะที่รัฐบาลที่มีอำนาจยังทำหน้าที่แก้ปัญหาอยู่ (รัฐบาล จอมพลถนอม กิตติขจร และรัฐบาล ม.ร.ว. เสถียร ปราโมช) ในวิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้ง รัฐบาลควบคุมสื่อมวลชนน้อยมาก กล่าวคือ ในวิกฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ รัฐบาลโดยอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ได้ดักเตือนการเสนอข่าว บทความ ข้อคิดเห็นของหนังสือพิมพ์เพียง ๒ ครั้ง ทั้งนี้เพราะในขณะนั้น รัฐบาลซึ่งปกครองประเทศมานานค่อนข้างจะเชื่อมั่นในอำนาจการปกครองของตนและมีนโยบายที่จะรักษาสัมพันธภาพระหว่างรัฐบาลกับหนังสือพิมพ์ และอีกประการหนึ่งเป็นเพราะการประเมินสถานการณ์ของการชุมนุมต่อต้านความเป็นจริง ในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ นั้น รัฐบาล ม.ร.ว. เสถียร ปราโมช ก็ใช้การดักเตือนการออกอากาศของสถานีวิทยุในลักษณะที่เป็นการยั่วเย้าเสียดสีให้เกิดความแตกแยกในหมู่ประชาชนเพียง ๒ ครั้ง ความแตกต่างที่เห็นได้ชัด คือ สื่อมวลชนที่ถูกเตือนเป็นคนละประเภทกัน หลังจากวิกฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ สื่อมวลชนได้รับสิทธิและเสรีภาพในการทำหน้าที่กว้างขวางยิ่งขึ้น แต่หลังวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๖ คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ซึ่งเข้ายึดอำนาจได้ใช้มาตรการควบคุมหนังสือพิมพ์และสื่อมวลชนต่าง ๆ อย่างเข้มงวดกวดขัน เมื่อพิจารณาในแง่ของความจำเป็น การควบคุมสื่อมวลชนของคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินเป็นเรื่องที่จำเป็นต้องทำในช่วงที่เกิดวิกฤต เป็นการกระทำโดยใช้อำนาจในยามฉุกเฉิน ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลเดิมของวิกฤตการณ์ทั้ง ๒ ได้ปล่อยให้สารทางการเมืองมีมากจนถึงจุดความเครียดและความสับสนขึ้น โดยทิ้งเวลาให้วิกฤตการณ์พัฒนาไปจนถึงขั้นที่ไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ได้

ผลของการที่สื่อมวลชนมีเสรีภาพภายหลังวิกฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และผลของการควบคุมสื่อมวลชนภายหลังวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ มีต่อการเปลี่ยนแปลงหน้าที่และบทบาทของสื่อมวลชนอย่างเห็นได้ชัด หลังวิกฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ สื่อมวลชนมีเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก และทำหน้าที่หลากหลายโดยเฉพาะสื่อประเภทวิทยุและโทรทัศน์มี "อิสระ" ในการเสนอเนื้อหาทางด้านการเมืองมากขึ้น ทำให้การไหลของข่าวสารการเมืองมีลักษณะเสรีมากขึ้น ความคิดและการแสดงออกทางการเมืองมีลักษณะหลากหลายในทุกระดับ แต่การควบคุมสื่อมวลชนหลังวิกฤตการณ์ทางการเมือง ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ทำให้เกิดการจำกัดสารทางการเมือง จำกัดการไหลของสารและจำกัดการเคลื่อนไหวทางการเมืองให้มัน้อยลง ดังนั้น การรับรู้สารทางการเมืองของผู้รับสารจึงถูกจำกัดและได้สร้างสภาพของการเมินห่างจากการเมืองให้เกิดขึ้นในประชาชนกลุ่มหนึ่งด้วย อันเป็นลักษณะของการกีดกันและความไม่เสมอภาคของการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระยะนั้น

การวิเคราะห์หน้าที่และบทบาทของสื่อมวลชนในเชิงโครงสร้างหน้าที่

ในการวิเคราะห์หน้าที่และบทบาทของสื่อมวลชนในเชิงโครงสร้างหน้าที่นี้ จะได้พิจารณาทั้งหน้าที่และบทบาทอันเป็นที่ปรากฏชัดและเปิดเผย (manifest) และหน้าที่และบทบาทอันแฝงเร้นอยู่ (latent)

โดยปรกติแล้วนั้น สื่อมวลชนไทยกระทำหน้าที่ภายใต้เงื่อนไขและแนวทางการดำเนินงานตามที่รัฐกำหนดไว้ในกฎหมายฉบับต่าง ๆ ดังได้กล่าวไว้ในบทที่ ๓ การที่บุคคลจะรับหรือไม่รับสื่อมวลชนและจะเลือกรับสารจากสื่อมวลชนประเภทใดนั้นเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล และเป็นสิทธิเสรีภาพส่วนตัวในอันที่จะเลือกรับสื่อมวลชนที่ตนชอบพอและตรงกับความต้องการของตน โดยทางทฤษฎีแล้ว คนเราจำเป็นต้องแสวงหาข้อมูลข่าวสารเพื่อที่จะใช้ในการดำรงชีวิตและในการปรับตัวให้เข้ากับคนอื่น ๆ ในสังคมโดยเฉพาะในยามที่เกิดวิกฤตการณ์รุนแรงอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นนั้น บุคคลย่อมจะเกิดความรู้สึกไม่แน่ใจ ซึ่งก็จะนำไปสู่การแสวงหาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ เพื่อที่จะใช้ข้อมูลข่าวสารที่ได้สำหรับการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์แวดล้อม

ในวิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้งที่ได้ทำการศึกษา สื่อมวลชนได้ทำหน้าที่ในการสร้างให้เกิดความเข้าใจร่วมกันระหว่างชนชั้นนำและสาธารณชนตามแนวคิดที่แมคคลอยและเชฟฟ์ได้เสนอไว้ (ดูหน้า ๒๔) กล่าวคือ สื่อมวลชนได้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเสนอข่าวโต้แย้งในประเด็นปัญหาอันเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ แต่ความไม่ลงรอยกันระหว่างชนชั้นนำ (รัฐบาล) และสาธารณชนเกี่ยวกับการรับรู้ประเด็นปัญหา ได้นำไปสู่ความพยายามของการแสวงหาสารสนเทศจากสื่อมวลชนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ของรัฐ (ในวิกฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖) และความไม่ลงรอยกันนั้นก็ได้นำให้เกิดความพยายามในการที่จะมีอิทธิพลต่อการรับรู้ต่าง ๆ ของมวลชนโดยกลุ่มฝ่ายขวาที่ได้เข้ามาจัดการกระทำในด้านของข่าวสารข้อมูลโดยตรง โดยระดมใช้ช่องทางการติดต่อสื่อสารทั้งหมดที่มีอยู่ (ในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๔)

หน้าที่สำคัญซึ่งสื่อมวลชนได้กระทำในวิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้ง ก็คือการกำหนดเรื่องพิจารณา (ตามทฤษฎีของแมคคอมส์และซอว์ หน้า ๓๐-๓๑) สื่อมวลชนได้ตระหนักในความสำคัญของประเด็นปัญหาอันเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ โดยได้มุ่งความสนใจและให้ความสำคัญอย่างมากกับเรื่องดังกล่าว ซึ่งมีผลทำให้สาธารณชนตระหนักถึงถึงความสำคัญของปัญหา

กล่าวโดยทั่วไปแล้ว ในวิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้ง สื่อมวลชนได้กระทำหน้าที่หลักอันเป็นหน้าที่ที่ปรากฏชัดแจ้ง คือ การให้ข่าวสาร การเป็นสื่อกลางแห่งการแสดงทัศนะที่หลากหลายตลอดจนการทำหน้าที่หีบยกประเด็นปัญหาเพื่อนำไปสู่การพิจารณาของสาธารณชนมองในแง่นี้ สื่อมวลชนก็ได้ทำประโยชน์ต่อบุคคลในลักษณะที่เป็นแหล่งข่าวสาร ซึ่งบุคคลได้แสวงหาเพื่อที่จะรับรู้ถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ถ้าจะใช้แนวคิดที่ว่าด้วยผลของสื่อมวลชนตามที่ บอลล์-โรคิช และเคอเฟลอร์ ได้อธิบายไว้ (ดูหน้า ๓๔-๓๗) ก็จะได้เห็นว่า ในการทำหน้าที่ของสื่อมวลชนในวิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้งนั้น สื่อมวลชนได้ทำให้เกิดผลต่าง ๆ ขึ้นทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านความคิด ด้านความรู้สึกและด้านพฤติกรรม

ในด้านความคิด - สื่อมวลชนได้ก่อให้เกิดทัศนคติต่อรัฐบาลและผู้กระทำทางการเมือง (political actors) ต่าง ๆ กัน ในวิกฤตการณ์ทางการเมือง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ นั้น สื่อมวลชน ซึ่งทำหน้าที่แพร่กระจายสารทางการเมือง (โปสเตอร์และข้อเรียกร้องต่าง ๆ) ที่ไหลอยู่ในหมู่ผู้กระทำทางการเมือง (นิสิตนักศึกษา) ไปยังประชาชนส่วนใหญ่ ได้ก่อให้เกิดทัศนคติที่เป็นไปในเชิงลบต่อรัฐบาล ทั้งนี้เพราะสื่อมวลชนได้เสนอให้เห็นการเรียกร้องรัฐธรรมนูญของนิสิตนักศึกษาและอาจารย์มหาวิทยาลัยว่าเป็นเรื่องที่ถูกต้องและชอบธรรม กับทั้งได้เสนอภาพของรัฐบาลที่ตั้งข้อหากบฏซึ่งเป็นข้อหาที่รุนแรงว่าเป็นการกระทำที่ "เกินสมควร" และเป็นการกระทำของ "เผด็จการ" ในวิกฤตการณ์ทางการเมือง ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ นั้น สื่อมวลชนก็ได้ทำหน้าที่แพร่กระจายสารทางการเมือง (การชุมนุมต่อต้านจอมพลถนอม กิตติขจร) ของนิสิตนักศึกษา ไปยังประชาชนส่วนใหญ่ในลักษณะที่เป็นการกระทำอัน "วุ่นวาย" และ "ดิ่งตัน" ผลที่เกิดขึ้นก็คือ การสร้างทัศนคติที่เป็นไปในเชิงลบให้เกิดกับขบวนการของนิสิตนักศึกษา ทั้งนี้เป็นผลมาจากการสื่อสารถ่ายทอดกิจกรรมทางการเมืองของนิสิตนักศึกษาตลอดมาเป็นเวลา ๓ ปีด้วย นอกจากนั้นสื่อมวลชนได้ทำหน้าที่ขยายระบบความคิดความเชื่อของบุคคลในทางการเมือง ตลอดช่วงวิกฤตการณ์ทั้ง ๒ ครั้ง และได้สร้างความแจ่มชัดในเรื่องค่านิยม โดยเฉพาะในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ซึ่งสถานีวิทยุยานเกราะได้ตอกย้ำอยู่ตลอดเวลาถึงค่านิยมที่ไม่ใช่ลักษณะของผู้ที่จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ของขบวนการนิสิตนักศึกษา

ในด้านความรู้สึก ในวิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้ง การสื่อสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นของสื่อมวลชนได้ก่อให้เกิดทั้งความหวาดกลัว ความวิตกกังวล และความเครียดของสาธารณชน จะเห็นได้จากสภาพของการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนไปของผู้คนในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัดบางแห่งในช่วงวิกฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ซึ่งสื่อมวลชนได้รายงานถึงการหยุดชะงักของกิจกรรมบันเทิงทุกชนิด ภาวะสินค้าเพื่อการบริโภคขึ้นราคา ตลอดจนการแสดงความรู้สึกหวาดกลัวความรุนแรงของวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นของประชาชนซึ่งให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ ความรู้สึกหวาดกลัว ความวิตกกังวล และความเครียดที่เกิดขึ้นนี้มีได้เป็นเพราะหนังสือพิมพ์สร้างขึ้น หากแต่เป็นผลโดยอ้อมอันเกิดจากการรับรู้ข้อเท็จจริงที่สื่อมวลชนรายงาน ในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ก็เช่นกัน ความรู้สึกหวาดกลัว ความวิตกกังวล และความตึงเครียดได้เกิดขึ้นในความรู้สึกของแต่ละฝ่าย ฝ่ายนิสิตนักศึกษานั้นกลัวการกลับเข้ามาใช้อำนาจของเผด็จการ ฝ่ายชวากลัวภัยจากคอมมิวนิสต์ และฝ่ายรัฐบาลมีความวิตกกังวลและความตึงเครียดจากการแก้ปัญหา ส่วนสาธารณชนทั่วไปนั้นก็ย่อมที่จะเกิดความรู้สึกหวาดกลัวความรุนแรงจากการขัดแย้งซึ่งสื่อมวลชนได้ เน้นย้ำให้เห็นอยู่ตลอดเวลา นอกจากนั้น ก็มีผลต่อการเพิ่มและลดความหวังให้แก่สาธารณชนที่มีต่อระบบการเมืองโดยทั่วไป โดยเฉพาะเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ นั้น ได้ลดความหวังของคน เป็นจำนวนมากต่อการพัฒนาการเมืองไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย จึงมีผลทำให้คนรุ่นหนุ่มสาวประชาชน เป็นจำนวนมากหันไปต่อสู้อันระบบ

ในด้านพฤติกรรม สื่อมวลชนมีผลอย่างมากต่อการเร่งเร้าให้เกิดพฤติกรรมทางการเมืองอย่างรุนแรงในวิกฤตการณ์ โดยเฉพาะวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ซึ่งสื่อมวลชนประเทภวิทย์ได้ทำหน้าที่เป็นแหล่งข่าวสารที่ประชาชนฝากความเชื่อถือไว้ โดยสร้างความเชื่อถือจากการยึดค่านิยมที่จะปกป้องสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ สถาบันวิทยุยานเกราะได้ทำหน้าที่ระดมพลังของกลุ่มประชาชนฝ่ายขวาเอาไว้ได้ และสามารถที่จะผลักดันให้แสดงพฤติกรรมทางการเมืองอย่างได้ผล ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า สื่อมวลชน ๒ ชนิด คือ วิทยุและหนังสือพิมพ์นั้น มีความสามารถต่างกันในการระดมพลังและกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรม วิทยุนั้นสามารถที่จะเร่งเร้าความรู้สึก สร้างอารมณ์ร่วม เรียกร้อง ให้เกิดการรวมตัวได้อย่างทันที ในขณะที่หนังสือพิมพ์ขาด "ศักยภาพ" เช่นนั้น เพราะไม่สามารถเสนอเนื้อหาได้ตลอดเวลา ไม่สามารถนำเอาประชาชนมาแสดงออกอย่างทันทีทันใด แต่ในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม นั้น หนังสือพิมพ์ฝ่ายขวาก็ได้ทำหน้าที่ร่วมกับวิทยุผมนึกกำลังของประชาชน เพื่อต่อต้านขบวนการของนิสิตนักศึกษาได้

นอกจากการกระทำหน้าที่อันปรากฏชัดแจ้งแล้ว สื่อมวลชนในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๔ ยังได้กระทำหน้าที่ซึ่งเป็นหน้าที่ที่แฝงเร้นอยู่ คือ การทำหน้าที่เป็นเครื่องมือปลุกระดมทางการเมือง หน้าที่เช่นนี้เป็นหน้าที่ที่มีได้ถูกคาดหวังจากสาธารณชนและจากสื่อมวลชนด้วยกันแต่อย่างใด ดังจะเห็นได้จากการวิพากษ์วิจารณ์การกระทำหน้าที่ของสื่อมวลชนในลักษณะดังกล่าว จากหนังสือพิมพ์ซึ่งทำหน้าที่ตามรูปแบบที่ควรจะเป็นดังได้เสนอไว้ในบทที่ ๔

ข้อสรุปเกี่ยวกับหน้าที่และลักษณะของสื่อมวลชนตั้งแต่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ - ๖ ตุลาคม ๒๕๑๘

๑. สื่อมวลชนในวิกฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ สื่อมวลชนได้กระทำหน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสารจากรัฐบาลไปสู่ประชาชน และจากประชาชนไปสู่รัฐบาล แต่การกระทำหน้าที่ดังกล่าว สื่อมวลชนประเภทหนังสือพิมพ์ได้ทำหน้าที่สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนกับขบวนการนิสิตนักศึกษา มากกว่าที่จะทำหน้าที่สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างรัฐบาลกับประชาชน สื่อมวลชนได้กระจาย "สาร" ทางการเมืองซึ่งไหลอยู่ในหมู่ผู้ชุมนุมทางการเมืองไปสู่ประชาชน และมีอิทธิพลต่อการสร้างทัศนคติในทางลบต่อรัฐบาล ประเมินได้จากการที่ประชาชนให้ความสนับสนุนการกระทำของนิสิตนักศึกษาด้วยการบริจาคเงินและการร่วมชุมนุม

ในด้านของการให้ความคิดเห็นและทัศนะต่าง ๆ อันเป็นการทำหน้าที่ในการเป็นเวทีแห่งการแสดงความคิดและแลกเปลี่ยนทัศนะนั้น หนังสือพิมพ์ในแนวคุณภาพได้กระทำหน้าที่ในการเสนอข้อคิดเห็น ข้อวิจารณ์ และข้อหักท้วงต่อรัฐบาลมากกว่าหนังสือพิมพ์ในแนวนิยมซึ่งมุ่งเสนอข่าวในลักษณะที่เร้าอารมณ์และเรียกร้องความสนใจเป็นหลัก แต่การกระทำหน้าที่เช่นนี้ได้เปลี่ยนไปหลังจากที่วิกฤตการณ์จบสิ้นลง หนังสือพิมพ์ทั้งแนวคุณภาพและแนวนิยมให้ความสนใจในการกระทำหน้าที่ในการให้ข้อคิดเห็นและทัศนะต่าง ๆ ต่อรัฐบาลใหม่อย่างกว้างขวางขึ้น

สำหรับวิทยุและโทรทัศน์นั้น ในระยะก่อนหน้าและระหว่างที่เกิดวิกฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ นั้น วิทยุและโทรทัศน์เป็นสื่อมวลชนที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลอย่างใกล้ชิด ทำให้ไม่มีบทบาทในการเสนอข่าวสารและทัศนะตลอดจนการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลแต่อย่างใด วิทยุทำหน้าที่เป็นเพียง "สื่อ" ซึ่งเป็นของรัฐบาล รายงานข่าวเหตุการณ์ในลักษณะที่เป็นทางการตามกรอบที่รัฐบาลกำหนดให้เท่านั้น ในจุดที่วิกฤตการณ์ถึงระยะที่เป็นความรุนแรงที่สุด วิทยุและโทรทัศน์ถูกใช้ เป็นสื่อในการถ่ายทอดพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาบทบาทของสื่อมวลชนในวิกฤตการณ์ทางการเมืองครั้งนี้ พบว่าสื่อมวลชนประเภทหนังสือพิมพ์ วิทูร โทรทัศน์ มิได้มีบทบาทที่จะชี้้นำให้เกิดการเรียกร้องรัฐธรรมนูญอันนำไปสู่วิกฤตการณ์แต่อย่างใด พลังของนิสิตนักศึกษาเป็นผลมาจากการตื่นตัวทางด้านสิทธิ เสรีภาพและการสื่อความคิดนี้ในแวดวงของการศึกษามหาวิทยาลัย โดยใช้สื่อประเภทสิ่งพิมพ์ซึ่งทำกันและอ่านกันอยู่ในหมู่ผู้สนใจจำนวนไม่มากนักก่อน แล้วสื่อมวลชนโดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ในแนวคุณภาพจึงได้นำ "สาร" เหล่านั้นมาเผยแพร่ต่อมวลชน สื่อมวลชนจึงทำหน้าที่ในการเน้นย้ำประชาชาติและการ เน้นย้ำบทบาทของนิสิตนักศึกษาให้เป็นที่ยอมรับกันในเวลาต่อมา

๒. สื่อมวลชนระหว่างตุลาคม ๒๕๑๖ - ตุลาคม ๒๕๑๙ ในระหว่างเวลา ๓ ปี ก่อนที่จะเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองครั้งใหม่ ซึ่งมีความร้ายแรงใกล้เคียงกับครั้งแรก สื่อมวลชนไทยได้รับสิทธิและเสรีภาพอย่างมากมายอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน ก่อให้เกิดผลดีและผลเสียหลายประการ ผลดีก็คือ การที่สื่อมวลชนทุกประเภททวีจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว หนังสือพิมพ์เป็นจำนวนมากทั้งในแนวนิยมและแนวคุณภาพ เกิดขึ้นใหม่ ทำให้ระบบผูกขาดของกิจการประเภทนี้หมดไป ประชาชนสามารถเลือกสื่อมวลชนได้มากขึ้น มีการแข่งขันกันในการทำหน้าที่ วิทูรและโทรทัศน์ก็มีอิสระในการเสนอเนื้อหาทางด้านการเมืองมากขึ้น รายการข่าวของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยแม้จะยังคงมีลักษณะ เป็นข่าวของทางราชการอยู่ แต่ก็มีข่าวของพรรคการเมือง นักการเมืองต่าง ๆ หลากหลายมากขึ้น โทรทัศน์ก็มีรายการข่าวทางการเมืองและรายการอภิปรายปัญหาการเมืองมากขึ้น ผลก็คือ ความตื่นตัวในการมีส่วนร่วมทางการเมืองสูง แต่ผลเสียของการมีสิทธิเสรีภาพอย่างไรข้อจำกัด ทำให้สื่อมวลชนปราศจากความรับผิดชอบ การลงทุนและการแข่งขันสูง ทำให้หนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่ลงข่าวประเภทที่สามารถจะเรียกร้องความสนใจจากผู้อ่านเพื่อทำยอดขายให้สูงในขณะเดียวกัน ก็มีการใช้ถ้อยคำภาษาที่หยาบคาย การเสนอข่าวปนกับข้อคิดเห็น การยอมตัวเป็นเครื่องมือของนักการเมือง นักธุรกิจ ตลอดจนการทำงานโดยปราศจากความ รับผิดชอบ อันเป็นผลมาจากการเติบโตที่รวดเร็วมากของธุรกิจด้านนี้ วิทูรและโทรทัศน์ก็กลายเป็นเครื่องมือในการโฆษณาธุรกิจและการบันเทิง อีกทั้งการเป็นเวทีแสดงทัศนะทางการเมืองซึ่งขัดแย้งกันอย่างมาก จนกล่าวได้ว่า สื่อมวลชนได้มีบทบาทชี้้นำให้ความขัดแย้งทางการเมืองเข้มข้นขึ้น ในระยะนี้ สื่อมวลชนก็มีความแตกแยก พัฒนาไปเป็นซ้ายและขวาเช่นเดียวกับสมาชิกในระบบการเมืองเช่นกัน ทั้งนี้ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นกับทั้งหนังสือพิมพ์ วิทูร และโทรทัศน์

๓. สื่อมวลชนในวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๔ สื่อมวลชนได้กระทำหน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสารทางการเมืองค่อนข้างสูง โดยเฉพาะวิทยุกระจายเสียงและหนังสือพิมพ์รายวัน ที่นิยมขว้างได้มีส่วนรวมผลักดันด้วยการปลุกระดมให้วิกฤตการณ์เกิดขึ้น หนังสือพิมพ์แนวนิยมขว้างได้มีส่วนร่วมผลักดันด้วยการปลุกระดมให้วิกฤตการณ์เกิดขึ้น หนังสือพิมพ์แนวนิยมซึ่งมีนโยบายเป็นกลางไม่ได้ทำหน้าที่ในการเสนอข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของขบวนการนิสิตนักศึกษาด้วยทัศนคติที่ดี ทั้งนี้เป็นเพราะความเปราะบางต่อสภาพอันสับสนวุ่นวายและบทบาทที่มากเกินไปของนิสิตนักศึกษา สำหรับหนังสือพิมพ์แนวคุณภาพนั้นได้ทำหน้าที่เสนอข่าวความเคลื่อนไหวของขบวนการนิสิตนักศึกษาและการชุมนุมต่อต้านการเดินทางเข้าประเทศของจอมพลถนอม กิตติขจร มาโดยตลอด อีกทั้งได้เสนอบทวิจารณ์ข้อคิดเห็นและเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ปัญหาโดยรีบด่วน ในระยะที่วิกฤตการณ์เข้าสู่จุดรุนแรงที่สุดนั้น สื่อมวลชนได้เสนอข่าวเหตุการณ์อย่างครึกโครมและเร้าอารมณ์ แต่คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินซึ่งได้เข้ามายึดอำนาจการปกครองประเทศได้สั่งปิดหนังสือพิมพ์ทุกฉบับ ๒ วัน คือ วันที่ ๗ และ ๘ ตุลาคม ๒๕๑๔ ทำให้เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์สื่อมวลชนไทยที่หนังสือพิมพ์ถูกสั่งห้ามตีพิมพ์ออกจำหน่ายทั่วทั้งประเทศ ส่วนสื่อมวลชนประเภทวิทยุและโทรทัศน์นั้นก็ไม่ได้รับอนุญาตให้เสนอรายการปรกติเช่นกัน

๔. สื่อมวลชนภายหลังการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินใช้มาตรการควบคุมสื่อมวลชนอย่างเคร่งครัดและเข้มงวดกวดขัน อันเป็นลักษณะของการใช้อำนาจในยามวิกฤตการณ์ที่จะจัดระเบียบและควบคุม "ข่าวสาร" เพื่อให้สถานการณ์คลี่คลาย นอกจากนั้นก็เป็นการสกัดกั้นข่าวและภาพเกี่ยวกับเหตุการณ์ในวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๔ มิให้เผยแพร่ออกไปยังมวลชนอย่างเสรีอีกต่อไป รัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ซึ่งเข้ามารับหน้าที่ในการบริหารประเทศได้ใช้นโยบายและมาตรการควบคุมสื่อมวลชนอย่างเข้มงวด อันทำให้สภาพของสื่อมวลชนที่มี "เสรีภาพ" เต็มที่สะดุดหยุดลง สื่อมวลชนกลับไปทำหน้าที่ภายใต้กรอบจำกัดตามเดิมเหมือนเมื่อครั้งรัฐบาลทหารปกครองประเทศ หนังสือพิมพ์รายวันและรายอื่น ๆ ถูกสั่งปิด ถูกถอนใบอนุญาตตลอดช่วงเวลา ๑ ปีของรัฐบาลชุดนี้ รายการข่าวของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยมีลักษณะที่หันกลับไปใช้วิธีการทำข่าวแบบเดิมเหมือนก่อน ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ นี้ก็คือ เป็นข่าวพิธีการและจำกัดอยู่แต่เฉพาะในวงการบริหารราชการเท่านั้น ทั้งนี้ คณะรัฐมนตรีชุดนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ได้ตั้งคณะกรรมการแถลงข่าวของรัฐบาลขึ้น เพื่อทำหน้าที่แถลงข่าวของรัฐบาลโดยไม่ได้เกิดการให้ข่าวสลับแบบรัฐบาล ม.ร.ว. เส็นีย์ ปราโมช

รูปแบบของการเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับวิกฤตการณ์

ในวิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้ง สื่อมวลชนได้กระทำหน้าที่ในการเสนอข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ในรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ทั้ง ๒ ครั้ง สื่อมวลชนได้ทำหน้าที่เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์ด้วยความสนใจที่แตกต่างกันเป็น ๓ ระยะ คือ

ระยะที่ ๑ ในช่วงเวลาก่อนหน้าที่วิกฤตการณ์จะค่อย ๆ พัฒนาขึ้นเป็นความรุนแรง สื่อมวลชนจะไม่นำเสนอข่าวและทัศนะเกี่ยวกับเหตุการณ์อย่างครึกโครม แต่ก็ให้ความสนใจว่าเป็นเรื่องสำคัญ โดยสื่อมวลชนประเภทวิทยุและโทรทัศน์จะเริ่มเสนอข่าวเกี่ยวกับเหตุการณ์เพียงเล็กน้อยแบบเป็นทางการ หนังสือพิมพ์จะเริ่มเสนอข่าวโดยให้ความสนใจเป็นข่าวหน้า ๑ แต่ในขณะเดียวกันก็ให้ความสนใจต่อข่าวอื่น ๆ พร้อมกันไปด้วย ในระยะนี้ข่าวเหตุการณ์จะถูกนำมาพาดหัวข่าว แต่ด้วยขนาดที่เล็กกว่าข่าวอื่น ๆ และในหนังสือพิมพ์แนวคุณภาพจะให้ความสนใจ แต่ก็ให้ความสนใจข่าวอื่น ๆ ไปด้วยในลักษณะที่ใกล้เคียงกันการเสนอข่าวเหตุการณ์ในระยะนี้จะทำให้มวลชนเริ่มรับรู้ในเหตุการณ์มากขึ้นจากเดิมก่อนที่เหตุการณ์จะถูกพัฒนาขึ้นมาเป็นข่าวสำคัญ

ระยะที่ ๒ เป็นระยะซึ่งเหตุการณ์มีลักษณะที่เป็นที่ยอมรับต่อสื่อมวลชนว่าเป็นความเร่งด่วนเป็นอย่างยิ่ง มีความสำคัญมาก และกระทบต่อสาธารณชนอย่างรุนแรง ในระยะนี้ สื่อมวลชนจะให้ความสำคัญต่อเหตุการณ์มากที่สุด โดยจะเสนอข่าวเหตุการณ์บ่อยครั้งขึ้น (ทางวิทยุ) ใช้พาดหัวขนาดใหญ่ และใช้เนื้อที่ในการนำเสนอเป็นจำนวนมาก และเมื่อเหตุการณ์พัฒนาไปถึงจุดรุนแรงที่สุด สื่อมวลชนจะให้ความสนใจแต่เฉพาะเหตุการณ์เพียงอย่างเดียว ตัดการเสนอข่าวและเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องอื่น ๆ หรือเหตุการณ์อื่น ๆ ออกทั้งหมด

ระยะที่ ๓ เป็นระยะซึ่งจุดวิกฤตที่สุดของเหตุการณ์ผ่านไป เป็นระยะที่เหตุการณ์เริ่มคลี่คลาย แต่ก็ยังเป็นที่น่าสนใจของมวลชนอยู่ ดังนั้น ในระยะนี้สื่อมวลชนก็ยังคงทำหน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่อไปอีก ด้วยลักษณะที่เร้าอารมณ์ มีรายละเอียดใกล้เคียงกับระยะที่ ๒ จนกระทั่งเหตุการณ์ค่อย ๆ คลี่คลายไปในที่สุด ระยะนี้สื่อมวลชนก็จะเริ่มเสนอข่าวเหตุการณ์อื่น ๆ เข้ามาด้วยจนกลับเป็นสภาพปกติในที่สุด

ระยะของการเสนอเนื้อหาทั้ง ๓ ระยะนี้ ปรากฏในการทำหน้าที่ของสื่อมวลชนในวิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้งในลักษณะเดียวกัน

แบบจำลองว่าด้วยสื่อมวลชนกับวิกฤตการณ์ทางการเมือง

จากการศึกษาวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของสื่อมวลชนในวิกฤตการณ์ทางการเมืองของไทยทั้ง ๒ ครั้ง ผู้ศึกษาได้ทำการประมวลปัจจัยที่เกี่ยวข้องและขั้นตอนต่าง ๆ ของวิกฤตการณ์ตามลำดับ ดังนี้

๑. ความสัมพันธ์ของสื่อมวลชนกับวิกฤตการณ์ทางการเมือง ก็คือ ความสัมพันธ์อันเกิดจากการกระทำหน้าที่ของสื่อมวลชนอันเป็นกระบวนการสื่อสารทางการเมืองอย่างหนึ่ง สื่อมวลชนทำหน้าที่เผยแพร่ความเรียกร้องต้องการ (demand) ของสมาชิกของระบบการเมืองเพื่อการตอบสนอง (response) จากรัฐบาล ให้เผยแพร่ไปยังสาธารณชนทั่วไป

๒. ความเรียกร้องต้องการของสมาชิกในระบบการเมืองนั้น เป็นความเรียกร้องต้องการในระดับที่สูงอันเกี่ยวเนื่องกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองและความชอบธรรม

๓. ความเรียกร้องต้องการต่อการตอบสนองของรัฐบาลมีเป็นจำนวนมากและมีความรุนแรง ความเรียกร้องต้องการจากกลุ่มซึ่งมีแนวคิดทางการเมืองแตกต่างกัน

๔. การตอบสนอง หรืออาจจะเรียกได้ว่า "การไหวตัว" ของรัฐบาลต่อการความเรียกร้องต้องการของสมาชิกในระบบการเมือง มีลักษณะที่ "ไม่น่าพอใจ" และ "ไม่เพียงพอ" ที่จะสนองต่อความต้องการได้

๕. ความอดกลั้นที่ลดลงต่อการแสดงออกซึ่งความเรียกร้องต้องการของแต่ละฝ่ายและความไม่พอใจในการตอบสนองของรัฐบาลนำไปสู่การแสดงออกซึ่งความรุนแรงยิ่งขึ้น

๖. สื่อมวลชนทำหน้าที่แพร่กระจายข่าวเหตุการณ์ความรุนแรงอย่างครึกโครม อันเนื่องมาจากความเร่งด่วนและความสำคัญของ เหตุการณ์ มีผลทำให้การรับรู้ของสาธารณชนทั่วไปในความสำเร็จของ เหตุการณ์แพร่ขยายไปในระดับกว้างขวางยิ่งขึ้น

๗. การขยายตัวของ "สาร" ทางการเมืองจากผู้กระทำทางการเมืองแต่ละฝ่าย การ "ปลุกเร้า" ของสื่อมวลชนให้เกิดการแสดงออกซึ่งความเรียกร้องต้องการ ความหลากหลายของข้อมูลข่าวสารทางการเมืองบรรจบกับความไม่มีประสิทธิภาพในการตอบสนองของรัฐ ความไม่มีประสิทธิภาพในการควบคุมข่าวสารทางการเมืองให้อยู่ในขอบเขตจำกัด และความจำกัด เรื่องเวลา

๘. นำไปสู่วิกฤตการณ์ ซึ่งนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อสมาชิกของระบบการเมือง

๙. ความพยายามที่จะควบคุมพฤติกรรมทางการสื่อสารและการเมือง มาตรการห้ามชุมนุมกันทางการเมือง การควบคุมสื่อมวลชน เป็นความพยายามที่จะจัดสัมพันธภาพของสมาชิกของระบบการเมืองสื่อมวลชนเสียใหม่ในกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมือง

๑๐. ความคลี่คลายของวิกฤตการณ์และจุดยุติของวิกฤตการณ์ในครั้งหนึ่ง ๆ

นอกจากนั้น จากการศึกษาข้างต้น ผู้ศึกษาพบว่า วิกฤตการณ์ทางการเมืองในแต่ละครั้งนั้น จะแตกต่างกันไปตามสถานการณ์แวดล้อม จำนวนผู้มีส่วนร่วมและระดับของความรุนแรงอันมีผลมาจากความเรียกร้องต้องการที่ไม่ได้รับการสนองตอบอย่างเพียงพอและทันที สื่อมวลชนจะทำหน้าที่ในการเสนอและแพร่กระจายข่าวเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ อันเป็นไปเพื่อสนองตอบต่อความต้องการที่จะรู้ของสาธารณชน อย่างไรก็ตาม ความรุนแรงของวิกฤตการณ์ย่อมสามารถที่จะถูกควบคุมและจำกัดได้ด้วยการสนองตอบที่ทันทั่วถึงและการระมัดระวังในกระบวนการสื่อสารทางการเมืองไม่ให้เกิดความสับสนและแพร่กระจายออกไปโดยไม่มีการกลั่นกรอง

เมื่อคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ และขั้นตอนของวิกฤตการณ์ดังกล่าวมา ผู้ศึกษาได้สร้างแบบจำลองซึ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสื่อมวลชนกับวิกฤตการณ์ทางการเมือง ดังปรากฏในแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๔

แบบจำลองว่าด้วยการกระทำหน้าที่ของสื่อมวลชนในวิกฤตการณ์ทางการเมือง

